

що інформаційні права людини, будучи основоположними правами, являють собою сукупність правомочностей, здійснення яких суб'єктами права на інформацію сприяє формуванню глобального інформаційного простору.

Ключові слова: право на інформацію, свобода інформації, інформаційні права людини, міжнародні стандарти права на інформацію, право на доступ до інформації, права людини.

Анотація

Войтович П. П. Концепция информационных прав человека в доктрине современного международного права. — Статья.

Статья посвящена анализу понятия и содержания информационных прав человека, содержащихся в международно-правовых документах и доктрине международного права. Автор приходит к выводу, что информационные права человека, являясь основополагающими правами, представляют собой совокупность правомочностей, осуществление которых субъектами права на информацию способствует формированию глобального информационного пространства.

Ключевые слова: право на информацию, свобода информации, информационные права человека, международные стандарты права на информацию, право на доступ к информации, права человека.

Summary

Voitovich P. P. Informational right's concept in the doctrine of international law. — Article.

The article is devoted to the analysis of informational rights' definition and meaning according to the international legal instruments and the doctrine of informational law. The author makes a conclusion that informational rights are the basic human rights; they are the sum of authorities which realization is the basis for global informational space development.

Keywords: right to information, freedom of information, informational rights, international right's to information standards, right to access to information, human rights.

УДК 341.357:355.357

І. М. Городиський

ВІЙСЬКОВІ БАЗИ ЯК ФОРМА ІНОЗЕМНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ПРИСУТНОСТІ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Відносини, що виникають у зв'язку із створенням, визначенням правового статусу та використанням військових формувань і об'єктів, є предметом міжнародно-правового регулювання. Зокрема, це стосується і регулювання відносин, які виникають у зв'язку з іноземною військовою присутністю. Під поняттям «іноземна військова присутність» розуміють постійне або тимчасове перебування військових формувань та/чи розміщення військових об'єктів однієї держави на території іншої.

Однією з основних форм, в яких здійснюється іноземна військова присутність, є створення та функціонування іноземних військових баз. Іноземні військові бази — це спеціально обладнані в цьому відношенні райони, які використовуються державою для розташування своїх збройних сил стосовно потенційних або діючих театрів воєнних дій [11, 19].

До іноземних військових баз, через їх важливе військово-політичне значення, завжди була прикута пильна увага експертів, в тому числі і юристів-міжна-

родників. Так, у ХХ ст. західні вчені, зокрема М. Флорі (M. Flory), Е. Кастрен (E. Castren), А. Фрімен (A. Freeman), визначаючи іноземні військові бази як інститут міжнародного права, вказували на зростання його значення після Другої світової війни [1].

На противагу цій позиції радянська доктрина офіційно засуджувала практику створення та функціонування іноземних військових баз. Зокрема М. Лазарев вказував на те, що виникає думка: «...про необхідність ліквідації існуючих військових баз на чужих територіях і міжнародно-правову заборону створення таких баз в майбутньому» [10]. Проте Радянський Союз широко застосовував практику створення іноземних військових баз для присутності як окремих частин, так і повноцінних військових контингентів, зокрема, в державах Варшавського блоку.

В останні роки проблема створення іноземних військових баз знову набрала актуальності. Якщо після закінчення періоду «холодної війни» багато іноземних військових баз було ліквідовано, зокрема, тих, які використовувалися Радянським Союзом, то в останні роки, з'явилася велика кількість нових іноземних військових баз практично по всьому світу. Їх створення та функціонування часто стає причиною зростання напруження в міжнародних відносинах. Однією з причин такої ситуації є відсутність відповідного міжнародно-правового регулювання цього питання.

Для України дане питання є актуальним у зв'язку із розташуванням на її території військових баз Чорноморського флоту Російської Федерації (далі — ЧФ РФ). Після укладення у квітні 2010 р. Харківських угод, якими було продовжено термін їх функціонування на території України, зросла увага до проблем, пов'язаних з цим питанням. Відсутність ефективних механізмів їх вирішення створює навколо нього додаткову напругу.

Можна виділити три основні аспекти, пов'язані із правовим статусом іноземних військових баз: їх створення, функціонування та ліквідація. Практична реалізація кожного з цих аспектів пов'язана із виникненням цілої низки проблемних питань, які часто призводять до загострення в міжнародних відносинах та порушення міжнародної стабільності. Нижче буде детальніше розглянуто ці три аспекти з точки зору міжнародного права.

Одним з найяскравіших прикладів конфліктів з приводу створення іноземних військових баз, який виник останнім часом, — конфлікт щодо створення військових баз та розміщення на них елементів системи протиракетної оборони (ПРО) США в Чехії та Польщі. США, ініціюючи створення цих баз, аргументували це попередженням ймовірних ракетних ударів з боку Ірану.

Проте Російська Федерація досить різко засудила такі наміри, вважаючи їх ціллю не боротьбу з тероризмом, а ослаблення власної безпеки. Зокрема, міністр закордонних справ Росії С. Лавров заявляв про те, що спроби США створити бази в Центральній Європі та розмістити на них елементи ПРО «не вписуються в поняття демократії, оскільки буде проігнорована думка більшої частини населення (Польщі і Чехії)» [12]. Також наголошувалося на тому, що такі дії нанесуть серйозну шкоду стратегічній стабільності в глобальному масштабі [9].

Нещодавно США заявили про відмову від створення військових баз та розміщення на них елементів ПРО в Польщі та Чехії. Але 4 лютого 2010 р. було заявлено про те, що такі заходи будуть проведені в Румунії, що викликало нову хвилю невдоволення з боку Росії.

В цьому випадку виявляється одразу кілька проблем, пов'язаних із правовим регулюванням створення іноземних військових баз — врахування інтересів третьої держави, доцільність створення іноземних військових баз з позицій підтримки міжнародної стабільності та безпеки та ін.

Функціонування військових баз теж пов'язане із виникненням проблем, вирішення яких можливе за допомогою міжнародного права. Зокрема, важливим в цьому аспекті питанням є як іноземні військові бази впливають на міжнародно-правовий статус держави-перебування, зокрема, на без'ядерний статус держави.

Так, Україна проголосила свій без'ядерний статус відповідно до Заяви Верховної Ради України від 24 жовтня 1996 р., в якій зобов'язалася не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї [8]. У 1994 р. Україна приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р., тим самим підтвердивши взяті на себе зобов'язання.

Оскільки Російська Федерація володіє ядерною зброєю, то питання про нерозміщення нею ядерної зброї на базах ВМФ РФ на території України піднімалося і під час укладання двосторонніх договорів із цього питання. Тому в ст. 5 Угоди про статус та умови перебування Чорноморського флоту Росії на території України зазначено, що: «Російська Сторона зобов'язується не мати ядерної зброї в складі Чорноморського флоту Російської Федерації, що перебуває на території України» [13].

Проте міжнародно-правове зобов'язання держав, які проголосили свій без'ядерний статус, «не приймати» ядерної зброї, має більш широкий зміст, ніж просто факт відсутності ядерної зброї на території країни. Це є обов'язковою, але не остаточною умовою. Міждержавна практика свідчить, що воно включає в себе і іншу умову — заборону перебування на території держави (на суші, в повітрі чи територіальних водах) військових об'єктів, які є потенційними носіями ядерної зброї — кораблів, підводних човнів, літаків та ін.

Так, у 1985 р. було підписано Договір про без'ядерну зону в південній частині Тихого океану. У Новій Зеландії, яка стала однією зі сторін цього договору, для виконання його положень, у 1987 р. було видано указ про без'ядерну зону, роззброєння і контроль над озброєнням (New Zealand Nuclear Free Zone, Disarmament, and Arms Control Act). Відповідно до цього указу, заборонено вхід у територіальні води та повітряний простір країни підводним човнам, кораблям і літкам, які є носіями ядерної зброї, а також кораблям і підводним човнам, які оснащені ядерними енергетичними установками [3].

Незважаючи на те, що підхід, який застосовувався Новою Зеландією, не можна розглядати як міжнародний звичай, він доводить існування потенційної можливості втрати державою без'ядерного статусу, внаслідок перебування на її території військових об'єктів, які є потенційними носіями ядерної зброї.

Необхідно відмітити, що до складу Чорноморського флоту РФ, який перебуває на території України входять крейсер «Москва», сторожові кораблі «Питливый», «Ладный» та «Сметливый», літаки типу Су-24, Бе-12 та гелікоптери Ка-27, які є потенційними носіями ядерної зброї. Експерти відзначають, що цей факт, може розглядатися як порушення Російською Федерацією умов перебування ВМФ РФ на території України, в частині заборони розміщення ядерної зброї [7, 18].

Ефективне вирішення даної проблеми може бути забезпечене з допомогою міжнародного права. Зокрема, в даній ситуації слід враховувати такі основні принципи міжнародного права, як принцип відмови від застосування сили чи погрози силою, оскільки часто створення військових баз може бути актом погрози силою іншій державі з метою тиску на неї, та принципу мирного співробітництва, оскільки неприпустимо, щоб такі дії ставили під загрозу мир та стабільність.

Питання ліквідації іноземних військових баз є особливо складним. Переважно цей процес відбувається у зв'язку з тими чи іншими об'єктивними причинами — зникнення необхідності у функціонуванні іноземних військових баз, брак матеріально-фінансового забезпечення, тиск міжнародної спільноти та ін. Часто ліквідація іноземних військових баз у зв'язку з обумовленим сторонами строком її функціонування або через порушення умов функціонування не відбувається через розбіжності між державою-перебування та державою, яка розташовує військову базу на її території.

Так, згідно з ст. 2 Угоди між США і Республікою Куба від 23 лютого 1903 р. територія в затоці Гуантанамо на острові Куба передавалася США для «використання її виключно як вугільної чи військово-морської бази та для жодних інших цілей» [2]. У 1934 р. між сторонами було укладено Договір про двосторонні відносини між США і Кубою, ст. 3 якого передбачала, що «допоки США не відмовляться від вищезгаданої військово-морської бази Гуантанамо або обидва уряди не погодяться на зміну його існуючих меж, база продовжує діяти в межах, які існують на момент підписання цього договору» [5]. Таким чином, ліквідація бази США в Гуантанамо відповідно до цих угод можлива за умови: 1) її нецільового використання; 2) одностороннього рішення США або за взаємною домовленістю сторін.

У 1959 р., після того як до влади на Кубі прийшов Фідель Кастро, кубинська влада звернулася до США з вимогою ліквідувати базу в Гуантанамо, проте США відмовилися виконувати цю вимогу, наполягаючи на тому, що оренда є безстроковою і база може бути ліквідована лише за взаємної згоди сторін [6, 290]. Після цього Куба відмовилася приймати від США плату за оренду території Гуантанамо, позбавила базу електро- та водопостачання, але позиція США не зазнала змін.

У 2002 р. на території бази Гуантанамо США було створено тюрму для осіб, звинувачених владою США в різних злочинах, зокрема, у веденні війни на боці супротивника. Куба потрактувала це як нецільове використання території бази, а отже порушення положень Угоди 1934 р. і зажадала на цій підставі ліквідації бази та виводу американських військ [4].

Ці приклади показують лише деякі проблеми, які виникають з приводу ліквідації іноземних військових баз. Навіть наявність договорів, положення яких регулюють це питання, не вирішує їх. Одностороння відмова від виконання умов договору щодо ліквідації бази, тлумачення положень договорів щодо іноземних військових баз в частині підстав ліквідації потребує врегулювання з точки зору міжнародного права. Без конкретних міжнародно-правових механізмів це питання завжди буде приводом нестабільності та конфліктів.

Підсумовуючи, слід відзначити, що проблема іноземної військової присутності потребує ґрунтовнішого міжнародно-правового регулювання. Це пов'язано, зокрема, і з тим, що за останні роки ця тема набула актуальності в контексті правового статусу іноземних військових формувань при проведенні військових операцій, зокрема в Іраку та Афганістані, правомірності створення великої кількості нових військових об'єктів по цілому світу.

Іноземні військові бази наділені особливим статусом, що обмежує юрисдикцію держави-перебування і виключає можливість здійснення обома сторонами (і державою перебування, і державою, якій належить військова база) одностороннього і необмеженого вирішення питань, пов'язаних із ними. Визначаючи характер і межі правового статусу іноземних військових баз, держави в першу чергу повинні керуватися нормами і принципами міжнародного права та положеннями відповідних міждержавних договорів.

Проблеми, які виникають з приводу правового статусу іноземних військових баз на практиці, свідчать про необхідність появи відповідного регулювання. Ключовим фактором виникнення проблем, пов'язаних із створенням, функціонуванням та ліквідацією іноземних військових баз та визначенням їх правового статусу є відсутність єдиного бачення регулювання цього питання в міжнародному праві. Держави вирішують ці питання на двосторонньому рівні і в багатьох випадках застосовують часто протилежні підходи до вирішення аналогічних питань. Також слід враховувати і політичний аспект — створення військових баз може відбуватися під тиском іншої держави, а їх функціонування використовуватися як засіб силового впливу на державу перебування.

Тому очевидно в сучасних умовах стала необхідність вироблення міжнародно-правових стандартів та принципів регулювання відносин, що виникають з приводу військових баз як форми іноземної військової присутності, зокрема, правовідносин з приводу їх створення, функціонування та ліквідації. Джерелами для створення таких стандартів та принципів повинні стати положення двосторонніх та багатосторонніх договорів щодо створення та функціонування іноземних військових баз та існуюча практика міждержавних відносин з цього приводу, а також основні принципи міжнародного права та норми деяких галузей міжнародного права, зокрема міжнародного гуманітарного права та права міжнародної безпеки.

В основу таких стандартів мають лягти основні принципи міжнародного права, зокрема принципи: мирного вирішення спорів; добросовісного виконання зобов'язань; суверенної рівності держав; відмови від застосування сили чи погрози силою; поваги до територіальної цілісності держав та ін. Вони мають

статі заперукою того, що міжнародні правовідносини з приводу іноземних військових баз будуть здійснюватися на рівній основі, всі спори будуть розв'язувати мирним шляхом, бази не стануть інструментом сили у міждержавних відносинах, їх розташування та функціонування не порушуватиме територіальну цілісність держави-перебування.

Поява таких стандартів та принципів дозволить забезпечити краще міжнародно-правове регулювання відносин щодо іноземних військових баз, уникнути зловживань при їх створенні, функціонуванні і ліквідації, вирішити спірні питання, які виникають при цьому. Їх поява повинна стати адекватним способом вирішення проблемних питань, які виникають з приводу іноземних військових баз.

Література

1. Freeman A. Responsibility of States for Unlawful Acts of their Armed Forces. *Academie de Droit International. Recueil des Cours*, 1955—II, t. 88, pp. 272—409; Castren E. La Base Naval de Porkkala et sa restitution a la Finlande. *Grundprobleme des International Rechts. Festschrift fur Jean Spiropulos*. Berlin, 1957. P. 71—81; Flory M. Les Bases Militaires a l'Etranger *Annuaire Francais de Droit International* 1955. Paris, 1956. P. 3—30.
2. Agreement Between the United States and Cuba for the Lease of Lands for Coaling and Naval stations; February 23, 1903 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://avalon.law.yale.edu/20th_century/dip_cuba002.asp. — 27.07.2010.
3. New Zealand Nuclear Free Zone, Disarmament, and Arms Control Act 1987 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1987/0086/latest/DLM115116.html>. — 28.07.2010.
4. Statement by the Government of Cuba to the National and International Public Opinion; 11 January 2002 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nlg.org/cuba/Guantanamo.htm>. — 29.07.2010.
5. Treaty of relations between the United States and Cuba; May 29, 1934 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://avalon.law.yale.edu/20th_century/dip_cuba001.asp. — 30.07.2010.
6. Zayas De A. The status of Guantanamo Bay and the status of the detainees // *UBC Law Review*. — 2004. — [Vol. 37, N 2]. — P. 277—341.
7. Волович О. Шляхи і засоби розв'язання проблеми базування Чорноморського флоту РФ у Севастополі // *International Review: кварталник Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України*. — 2008. — № 1. — С. 15—28.
8. Про без'ядерний статус України : Заява Верховної Ради України від 24 жовт. 1991 р. № 1697-ХІІ // *Відомості Верховної Ради України*. — 1991. — № 51. — С. 742.
9. Золотарев П. С. Противоракетная оборона: история и перспективы [Електронний ресурс] // *Россия в глобальной политике*. — 2008. — № 3, май — июнь. — Режим доступа : <http://www.globalaffairs.ru/numbers/32/9776.html>. — 26.07.2010.
10. Лазарев М. И. «Теория компетенции» — апология военных баз США на чужих территориях // *Правоведение*. — 1960. — № 1. — С. 126—134.
11. Словарь международного права / отв. ред. Б. М. Клименко. — М.: Междунар. отношения, 1986. — 432 с.
12. У России нет желания возобновлять «гонку вооружений» с США, 21.02.2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://news.liga.net/news/N0708016.html>. — 26.07.2010.
13. Угода між Російською Федерацією та Україною про статус та умови перебування Чорноморського флоту Росії на території України від 28.05.1997 // *Відомості Верховної Ради України*. — 1999. — № 15. — С. 157.

Анотація

Городиський І. М. Військові бази як форма іноземної військової присутності: міжнародно-правовий аспект. — Стаття.

Стаття присвячена міжнародно-правовому аспекту такого явища сучасних міжнародних відно-

син та міжнародного права, як іноземні військові бази. Розглядаються проблеми, які виникають у зв'язку із їх створенням, функціонуванням та ліквідацією. Вказується на ключову роль міжнародного права у вирішенні проблем, які виникають у міждержавних відносинах з приводу іноземних військових баз.

Ключові слова: іноземна військова присутність, іноземні військові бази, міжнародне право.

Анотація

Городиский И. М. Военные базы как форма иностранного военного присутствия: международно-правовой аспект. — Стаття.

Стаття посвящена международно-правовому аспекту такого явления современных международных отношений и международного права, как иностранные военные базы. Рассматриваются проблемы, возникающие в связи с их созданием, функционированием и ликвидацией. Указывается на ключевую роль международного права в решении проблем, возникающих в межгосударственных отношениях по поводу иностранных военных баз.

Ключевые слова: иностранное военное присутствие, иностранные военные базы, международное право.

Summary

Horodyskiy I. M. Military bases as a form of foreign military presence: international legal aspects. — Article.

The article is devoted to the international legal aspects of the military bases as a form of foreign military presence. The problems connected with the creation, functioning and liquidation of the foreign military bases are considered. The key role of international law in solving problems arising in international relations at the foreign military bases is underlined.

Keywords: foreign military presence, foreign military bases, international law.

УДК 341.321:341.231.14-053.2

М. В. Грушко

СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ЯК УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ

Необхідність в підвищенні ефективності міжнародно-правового захисту дітей в період збройних конфліктів є однією з актуальних проблем в міжнародному праві. До другої половини ХХ століття участь дітей у війнах була не досить великою. На сьогодні дедалі частіше безпосереднє має місце залучення неповнолітніх до бойових дій зі зброєю в руках, тобто мова йде про «дітей-солдат». За даними Дитячого фонду ООН, за останнє десятиліття щонайменше 300 тис. дітей-солдат беруть участь у понад 30 конфліктах у різних куточках світу [1]. Наприклад, у 80-ті роки, під час ірано-іракської війни, Іран закликав тисячі дітей в народне ополчення. Їх навчали поводженню зі зброєю і відправляли на передову. Ірак, у свою чергу, в 1991 р. створив організацію «Львята Саддама», в яку входять десятки тисяч дітей у віці 10–15 років [2]. Війна в Лівії стала першою в Африці по масовому використанню у військових діях дітей віком від 10